

XI. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2008. május 23-24.

Konfliktuskezelés Bosznia-Hercegovinában

Témavezető

Dr. Salat Levente előadótanár

Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Politika-, Közigazgatás- és
Kommunikációtudományi Kar

Politikatudományok Szak

Szerző

Szabó Tamás

Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Politika-, Közigazgatás- és
Kommunikációtudományi Kar

Politikatudományok Szak, II.
évfolyam

Tartalom

Bevezető | 2

A Balkán és Jugoszlávia egy európai perspektívában | 3

A boszniai háború rövid leírása | 4

A konfliktus okai

A konfliktus lefolyása és megoldási kísérletek | 6

A boszniai válság rendezése-kiút a polgárháborúból | 9

A kérdés problematikája

Rendezések és konfliktuskezelés | 10

A szintek elemzése | 13

Konszociációs kísérlet | 15

Következtetések | 18

Térképek | 19

Bibliográfia | 21

Bevezető

A kommunizmus bukása és Németország újraegyesítése jelentősen átrajzolta Európa geopolitikai térképét. A Szovjetunió felbomlásával létrejövő államok nem minden esetben tudtak mit kezdeni szabadságukkal, államuk területi szuverenitásával. Hasonló helyzet alakult ki Jugoszláviában is, ahol Tito halálával megindult az folyamat, amely megállíthatatlannak bizonyult és a „nagy-jugoszláv” álmom széteséséhez vezetett.

Ezekben az újonnan létrejövő államokban feltámadt a nacionalizmus és olyan konfliktusokat, háborúkat eredményezett, amelyekre még ma sem született végleges megoldás. Dolgozatom nem tranzitológiai vizsgálat eredménye, sokkal inkább a bosnyák-konfliktust egy európai összehasonlító perspektívában mutatom be, röviden áttekintem a történetét, a konfliktus kezelésére és megoldására született elméleti és gyakorlati javaslatokat, illetve azt, hogy a NATO beavatkozások és a nemzetközi rendezések biztosítják-e az ország intézményi innovációját. A dolgozat legfőbb problémafeltevése az, hogy Bosznia-Hercegovinában beszélhetünk-e konszociációs demokráciáról s ez mennyiben segíti elő a térség stabilitását. A stabilitás kérdését három elemzett szinten tárgyalom, majd pedig állást foglalom a térség jövőjét illetően.

Munkám időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az utábbi időben nemzetközi szinten is nagy vitát kiváltó Koszovó függetlenségének kikiáltása. Ezzel egyértelművé válik, hogy noha már 1992-ben létrejött Bosznia-Hercegovina, a térségben még vannak megoldatlan problémák, etnikai konfliktusok, melyek végleges megoldása és rendezése még várat magára.

A Balkán és Jugoszlávia egy európai perspektívában

A rövid XX. század¹ olyan mély gazdasági és társadalmi változásokat hozott, amely nagymértékben átalakította a világ addigi arculatát. A két világháborút követően az embereknek az az idilli képe alakult ki, hogy ezután egy békésebb korszak következik. Ezt azonban megcáfolta a kommunizmus hatalomra kerülése és harca a szabad világ ellen, mely a hidegháborúban, egy konkrét, összecsapás nélküli háborúban nyilvánult meg.

Ahogy a politika és a kommunikáció fokozatosan globalizálódott, úgy a különböző népcsoportok egyre inkább meg szeretnék különböztetni magukat a „másiktól”. Az emberek ki szerettek volna vonulni ebből a globalizáció alkotta térből, és saját kulturális közegükbe visszavonulni, mert egyre inkább úgy érzik, hogy nemzeti mivoltuk, kulturális önazonosságuk veszélybe kerül.² Ilyenek voltak a volt Szovjetunió tagköztársaságaiból és Jugoszláviából létrejövő új államok közösségei is. Így hát nem csoda, hogy ezeken a helyeken „jelzőtűzként” lobbantak fel az etnonacionalista konfliktusok, polgárháborúk, melyek ellen a nemzetközi közösségek szinte tehetetlenek vagy tehetetlenség látszatát keltették.

Egy ilyen „jelzőtűz” lobbant fel- immáron másodszor³ - Európa egyik nagyon sok vitát kiváltó térésgében, a Balkán-félszigeten, Szarajevóban. „Újkori nemzeti ébredésnek”, a balkán népek ébredésének lehettünk tanúi itt a 90-es évek elején. Nagyon találó és szinte bebizonyosodik Eötvös József azon kijelentése melyben azt állítja, hogy a nemzeti

¹ A rövid huszadik század fogalmának kidolgozását lásd John Lukacs: *The End of the Twentieth Century and the End of the modern Age (A huszadik század vége és a modern kor vége)* c. könyvét és Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991 (A szélsőségek kora. A rövid huszadik század: 1914-1991)* c. könyvét.

² Vö. Altermatt, Urs: *A szarajevói jelzőtűz*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 13. p.

³ Az első jelzőtűz Altermatt szerint 1914 június 14-én lobbant fel, amikor Ferenc Ferdinánd, a monarchia trónörökösét meggyilkolták. Ez volt az első világháborút kirobbantó casus belli.

törekvések, minden jogosságuk ellenére is, állandó fenyegetést jelentenek mindegyik európai állam belső békéjére, az állampolgári egyenlőségre és az egyéni szabadságra is.

Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy mi is történt (történik) tulajdonképpen a Balkánon, hogy miért ölték halomra egymást az emberek a 90-es évek közepén a nemzetközi felügyelet, illetve jelenlét ellenére. Az egyik lehetséges válasz erre az lenne, hogy mivel egy többnemzetiségű és ortodox-muzulmán vallású teréségről van szó, a terület eredendően konfliktusos. Hiába Tito föderalista törekvése, Jugoszláviát csak erős személyisége tudta egybetartani, hálála után a kommunizmus bukásával, kártyavárként omlott össze a „nagy-jugoszláv” álom. A másik magyarázat pedig- ami dolgozatom egyik vezérfonala- nagyon is ismerős lehet az nyugat-európai ember számára. Ők ugyanis azt a látszatot keltik, mintha nem értenék mi megy végbe a térségben. Pedig nagyon is tudják. A balkáni konfliktusok nem új jelenségek, Európa több nemzete végigjárta már ezt az utat, népírtások,⁴ deportálások, üldözések és homogenizáló nyelvpolitika⁵ formájában.

A boszniai háború rövid leírása

A konfliktus okai

A Balkánt mindig is egy nyelvileg, vallásilag és kulturálisan is sokszínű népesség alkotta. Részben ezért, mivel egy nagyon konfliktusos térségről van szó, Európa „puskaporos hordójának” is nevezték. A századfordulón, ahogy a Török birodalom belső konfliktusai miatt fokozatosan visszavonult a térségből, az európai nagyhatalmak fokozatos ki szeretették volna terjeszteni hatalmukat a térségre. Ez több nagyhatalmat egymásnak ugrasztott és konfliktusok sora született belőle. Az I. világháború után létrejött Jugoszlávia egy mesterségesen összekovácsolt államra emlékeztet. A cél sokkal inkább az

⁴ Lásd Urs Altermatt fentebb idézett művét, 14. p. és Lovas István: Népiírtások a huszadik században. Kairosz kiadó, 2001. c. munkáját

⁵ Tóth Sándor: A nemzet európai modelljéről. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1993. 112-130. p.

volt, hogy a szerbeket egységes államba szervezzék. Egy ilyen állam csak úgy maradhatott fenn, ha külső, illetve belső nyomást (diktatúra) gyakorolnak rá.⁶

A konfliktus egyik meghatározó okaként tartjuk számon a létező államrendszer, illetve a szabad világ és a kommunista tömb ellentétnek a végét. A másik ellentét a föderáció elvét ásta alá, ugyanis az egyes tagállamok lakossága sem volt homogén, sőt az albán népesség növekedése, mély ellenérzést váltott ki a szerbek részéről.⁷

Ennek az államnak a határai Tito halálával kezdődően olyan nemzetiségi nyomásnak volt kitéve, melyet Milosevics nacionalista és centralizációs törekvése-melyben a szerbek egyre nagyobb hatalommal rendelkeztek- sem tudott megállítani. Az 1986-ban kiadott akadémiai memorandum még fokozta az amúgy is élesedő nemzeti ellentéteket. Eközben megindul a többpártrendszer kialakulása, noha a pártok szerveződési elve nem ideológiai, hanem sokkal inkább nemzetiségi, pl a Franjo Tuđman vezette Horvát Demokratikus Közösség (HDK).⁸

Nem szabad azonban a vallási-kulturális különbségekről sem megfeledkezni, hisz ez a nemzetek egyik legfontosabb önmeghatározó elve volt, ugyanis a szerbek ortodoxok, a horvátok katolikusok, a bosnyákok pedig muszlimok. Ez tehát egyik gyújtópontja volt a kialakult konfliktusoknak.

Ebben az értelemben nem kerülhetjük el Huntington tézisének a civilizációk összecsapásáról. A szerző könyvében kifejti, hogy a jövő konfliktusai nem ideológiai és gazdasági téren szerveződnek majd, hanem sokkal inkább a kultúrkörök és a civilizációk szintjén.⁹ A Balkán ilyen szempontból egy rendkívül fragmentált térség, ugyanis itt találkozunk a keleti és nyugati civilizáció. A muzulmánok a nagy-szerbiai terjeszkedési politikájában, egy újkori kereszties hadjáratot láttak, melyet a szerbek vezettek s harcoltak a kereszténység nevében az iszlám ellen.¹⁰ Így egyre inkább beigazolódik Huntington azon

⁶ Van Hamersveld, Marcel – Klinkhammer, Michiel: Könyörtelen messianizmus-A kommunizmus követői és áldozatai. Kairosz kiadó, Győr, 95. p.

⁷ Csizmazia Gábor: A délszláv háború - Jugoszlávia felbomlása, letöltve 2008. ápr. 27-én

⁸ Vö. Farkas Tímea: A nemzetté válás problémája Bosznia-Hercegovinában a 20. században. Kard és toll. 2006/2, 43. p. <http://www.honvedelem.hu/files/9/8571/034-046.pdf>, letöltve 2008. ápr. 25-én

⁹ Huntington, Samuel P. : A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa könyvkiadó, Budapest, 2001.

¹⁰ Vö. Altermatt: i.m. 178. p.

megállapítása, miszerint azok a társadalmak melyek ideológiailag vagy történelmi körülmények következtében egyesítettek, de civilizációjuk tekintetében különböznek, fel fognak bomlani, amint az a Szovjetunió és Jugoszlávia esetében is történt (Huntington: 25).

A konfliktus lefolyása és megoldási kísérletek

Hiába Milosevics mindennemű centralizációs politikája, a föderáció szétesését ő sem tudta megakadályozni. A horvát és szlovén elszakadás láttán, 1991. október 15.-én Bosznia-Hercegovina törvényhozása is deklarálta a függetlenséget, ami a boszniai szerbek mély ellenérzését váltotta ki¹¹. A nemzetközi közösségek tehetetlenségét igazolja, hogy a térség rendezésére született Carrington¹² és Cutileiro-terv is kudarcba fulladt.¹³ A 1992 februárjában tartott népszavazás a függetlenség mellett döntött, noha a szerbek távolmaradtak az urnáktól. A függetlenség kikiáltását követően megindultak a harcok és a boszniai szerb parlament is egy új állam létrehozásáról döntött, melynek neve Bosznia-hercegovinai Szerb Köztársaság lett. A legnagyobb összecsapások a fővárosban, Szarajevóban voltak, melyet a jugoszláv néphadsereg (JNA) zárt körül. Eközben a térségben megalakultak a szembenálló felek katonai alakulatai. Mladics tábornok szerb seregei hamar felülkerekedtek a horvátok és bosnyákok alkotta Bosznia-Hercegovina Hadseregén (ABiH) és ellenőrzésük alá vonták az ország szinte 70%-át.

A helyzet komolyságát jelzi, hogy az ENSZ májusban kivonta a szerb-horvát konfliktus rendezésére küldött UNPROFOR egységeket, majd nemzetközi nyomásra a Biztonsági Tanács gazdasági szankciókkal sújtotta a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot. A nyár folyamán egyre inkább felszínre kerültek az etnikai tisztogatásokról szóló

¹¹ Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata.

http://kvt99.lib.uni-iskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=223&file=de_1366.pdf, letöltve 2008. ápr. 25-én

¹² BÍRÓ GÁSPÁR: A nemzetközi kisebbségvédelem legújabb fejleményei. www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1993/1/03%20Biro_Gaspar.doc, letöltve 2008. ápr. 27-én

¹³ Lásd bővebben: Csizmazia Gábor: i.m.

hiresztelések, melyeknek célja etnikailag homogén területek létrehozása volt¹⁴. Az atrocitások leginkább a muszlim közösségeket érintették, akiket halomra lőttek (srebrenicai mészárlás), kitelepítettek vagy elűztek otthonukból. A legújabb kutatások szerint a szerbek 1992 és 1995 között 200 ezer muzulmánt öltek meg és közel egymilliót űztek el otthonukból.¹⁵

Szeptember elején Genfben megkezdődött az a konferencia, mely a jugoszláv válság megoldását tűzte ki célul. Miután az itt elfogadott Owen-Vance terv sem hozott előrelépést, a BT kibővítette az UNPROFOR hatáskörét, illetve humanitárius segélyek juttatásáról hozott döntést (Sulyok:196).

Az 1993-ban bekövetkezett változás (William Jefferson Clinton lett az Egyesült Államok elnöke) a mielőbbi bosnyák konfliktus megoldását sürgette. Ő a beavatkozás politikája mellett foglalt állást, támogatta a légicsapás ötletét is.¹⁶ Így '94 elején megkezdődnek a légicsapások a szerb katonai célpontok ellen. Ez a bosnyák-horvát egyezmény megkötéséhez vezetett, amellyel a szerbek védekező állásba kényszerültek, noha a vérengzésnek azonban még ekkor sem lett vége. Az 1995. július 16-án Mladics nyilatkozatból kiderült, hogy a harcokat tovább folytatják. Ekkor a BT felhatalmazta az ENSZ tagállamait egy több mint 12 ezres békefenntartó egység létrehozására, és megkezdték a kelet-boszniai szerb állások bombázását. Ez odáig vezetett, hogy szeptember 13-án Milosevics Belgrádba hívta Mladicsot és Karadžićot, akikkel a támadások befejezéséről tárgyalt. 1995. október 12-én hatályba lépett az általános tűzszüneti megállapodás és a 250 ezer áldozatot követelő konfliktus lezárult.¹⁷

¹⁴ A népirtás tényéről az ENSZ 1951. január 12-i ülésén határozott. A törvény 1. cikkelye kimondta: „A szerződő felek megerősítik, hogy a népirtás attól függetlenül, hogy békeidőben vagy háborúban történik, nemzetközi jogba ütköző bűncselekmény és a szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy megelőző intézkedéseket foganatosítsanak és a bűnösöket felelőségre vonják.” A 2-3. cikkelyben definiálták a genocídium fogalmát és rögzítették, hogy az követ el népirtást, aki valamely nemzeti, népi, faji, vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítését idézi elő. Egyebek között ide tartozik a népirtásban történő szövetkezés, a bűnrészesség, a felbújtás, az elkövetés.” (A National Geographic-Magyarország nyomán)

¹⁵ Lovas István: Népirtások a huszadik században. Kairosz kiadó, 2001. 59. p.

¹⁶ Vö. Csizmazia Gábor: A délszláv háború - Jugoszlávia felbomlása

¹⁷ A boszniai konfliktus mérlege megdöbbentő: 250 ezer ember halt meg és több mint másfél millióan hagyták el szülőföldjüket. 70 ezerre tehető azoknak a nőknek a száma, akik erőszak áldozatai lettek. Az ország gazdaságilag lebénult, az erőművek és villanyvezetékek nagy része megsemmisült.

A béketárgyalások az amerikai Dayton melletti légitámaszponton kezdődtek Richard Holbrooke balkáni különmegbízott vezetésével¹⁸. A szerződést Párizsban írták alá Slobodan Milosevics szerb, Alija Izetbegovics bosnyák, Franjo Tuđman horvát államfő, valamint Warren Christopher amerikai külügyi államtitkár. A felek elfogadták Bosznia-Hercegovina 51-49%-os felosztását egy bosnyák-horvát illetve egy autonóm szerb részre.

A szerződés értelmében a volt Jugoszláv tagköztársaságok együtt kellett működjenek a nemzetközi szervekkel az emberiség elleni bűnök feltárásában, de ugyanakkor több nemzetközi szervezet is, köztük az ENSZ, EBESZ, a Vöröskereszt és a Világbank is részt vett a térség stabilizálásában.¹⁹

¹⁸ A tárgyalások 1995. november 1-én kezdődtek és a végső megállapodást november 15-én írták alá.

¹⁹ A daytoni béketárgyalás részletesebb elemzésével később foglalkozok.

A boszniai válság rendezése-kiút a polgárháborúból

A kérdés problematikája

A konfliktus kezelése és rendezése is több problémát felvet, hogy egyáltalán melyik is lenne alkalmazható a térségre, ugyanis a daytoni szerződésben foglaltak nem biztos, hogy hosszú távon biztosítanák a térség fejlődését, demokratizálódását.

A kérdés elméleti megközelítéséhez az Arendt Lijphart által kidolgozott konzociációs demokrácia-modellt veszem alapul. Ennek elemeit (nagykoalíció, részarányos képviselő, csoport-autonómiák és kisebbségi vétő) Bosznia-Hercegovina vonatkozásában vizsgálom meg és arra keresem a választ, hogyha fennáll ezen elméleti modell, miként biztosítja a jelenlegi állam stabilitását.

Feltevődik a kérdés, hogy milyen keretek közt képes- fennmaradni az állam, ugyanis mint tudjuk, az nem működik önmagától. Bosznia-Hercegovinának olyan intézményrendszerre van szüksége, amely képes az intézményi innovációra, noha ez elé több ízben is akadályt gördít a daytoni egyezmény. Ez egy nagy dilemma elé állítja a nemzetközi közösségeket is, ugyanis sokan nem értenek egyet a térségben jelen lévő nemzetközi jelenléttel, akik mintha a bábasszony²⁰ szerepét töltenék be a népcsoportok nemzetépítésében, ezáltal is akadályozva az ország önállósodását.

A másik probléma ami szintén megfogalmazódott bennem az az, hogy nem-e csak egy befagyott konfliktusról van szó, amelyet a nemzetközi jelenlét tart sakkban, és amikor ez kivonul akkor újból megújulnak ezek a konfliktusok. Éppen ezért, hogy ezt a kérdést közelebbről megvilágítsam, három szintet, helyi vagy kantonális, az országos és a nemzetközi szintet különböztetek meg, ezeket szeretném behatóbban elemezni és rámutatni arra, hogy az egyes szintek mennyiben járulnak hozzá a térség stabilizálásához.

²⁰ A bábáskodás kifejezést használja Hámori Gergely: Maratoni közvetítés c. tanulmányában. Magyar Tudomány 2002\2

Rendezések és konfliktuskezelés

Bosznia esetében már békés, meg diplomáciai tárgyalásokkal megoldható konfliktuskezelő-módozatokról nem beszélhetünk, mert a polgárháborúba torkollot függetlenedés minden nyugati szakember és diplomata számítását keresztülhúzta. Noha a konfliktus kirobbanásakor történtek ilyen irányú törekvések,²¹ ennek sikertelenségét jelzik a történetek. Más mutat azonban a konfliktus lezárásakor megkötött Dayton-i Egyezmény, mely úgy látszik, hogy hosszú távon ki tudta békíteni a szembenálló feleket és megteremtette az országban a demokratizálódás alapfeltételeit. A továbbiakban Bosznia-Hercegovina politikai - és intézményrendszerét szeretném bemutatni, majd arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen körülmények között lehet intézményi innovációról beszélni.

Az 1995 decemberében megegyező felek aláírták a daytoni megállapodást (The General Framework Agreement-Általános Keretmegállapodás), mely azóta biztosítja a térség stabilitását. Ez a megállapodás hosszú huzavona után, nemzetközi nyomásra jött létre. A szerződő felek vállalták (Bosznia-Hercegovinai Föderáció és a Szerb Köztársaság), hogy eleget tesznek az ENSZ és a Helsinkii Záróokmányban foglalt kötelezettségeiknek és lemondanak minden olyan erőszakos cselekedetről, amely az ország szuverenitását sértene (I. cikkely). Ez a nemzetközi szerződés 11 cikkelyből álló keretmegállapodáson kívül 12 mellékletet is tartalmaz (pl. belső határok, emberi jogokkal kapcsolatos teendők, az ország alkotmánya, a menekültek és hontalanok helyzetének megoldása, a térségben jelen lévő nemzetközi erők hatásköre).

A Keretmegállapodás 4. mellékletében magába foglalja az ország alkotmányát is: „, a bosnyákok, a szerbek és a horvátok és más államalkotó népek megállapodtak az ország alkotmányáról...” (ebben nagy a hasonlóság az amerikai alkotmánnyal, ahol ugyanígy az amerikai nép határozza meg az alkotmányát és nem fordítva, az alkotmány az államalkotó népet). Ebből a szempontból Bosznia-Hercegovina demokratikus, föderális állam, mely két

²¹ A fontosabb rendezési terveket a konfliktus leírásakor már említettem, mint például a liszaboni megállapodás, a Vance-Owen béketerv, az Owen Stoltenberg béketerv.

entitásból (Bosznia-Hercegovinai Föderáció és a Szerb Köztársaság), a különleges jogállású brčkói körzetből áll. Allamalkotó népek a bosnyákok, szerbek, horvátok és mások. Politikai berendezkedése és intézményrendszere, amit a nemzetközi jelenlét is tetéz, rendkívül bonyolult. Az imént említett mindkét entitás rendelkezik saját elnökkel, kormánnyal, törvényhozó hatalommal, közigazgatási rendszerrel és állampolgársággal (I. cikkely, 7. bekezdés). A törvényhozó hatalom a Szerb Köztársaságban a Nemzetgyűlésből, a Bosznia-Hercegovinai Föderációban a Képviselőházból és a Népek Házából áll (melyben a föderáció 10 kantonjának a képviselői kapnak helyet). Az entitások a szomszédos államokkal kapcsolatokat is létesíthetnek, ha ez nem veszélyezteti az ország területi integritását.

A két entitás államigazgatásán túl létezik a központi intézményrendszer is. Ez az államelnökségből, a kétkamarás parlamentből, a kormányzatból és az alkotmánybíróságból és a főmegbizottból áll. Az ország törekvényhozó szerve a kétkamarás parlament, mely a Népek Házából és a Képviselőházból áll. A Népek Háza (House of Peoples) 15 tagból áll, melynek 5 tagja bosnyák, 5 horvát és 5 szerb. A Képviselőház 42 tagját közvetlenül választják, kétharmadát a föderáció képviselőháza, egyharmadát a Szerb Köztársaság parlamentje. Hatásköre nem sokban tér el a kontinentális parlamentekétől: a törvényhozás mellett, megszavazza a költségvetést, elfogadja a nemzetközi szerződéseket és egy egyedi, koordináló szerepet tölt be a nemzetiségek között. A végrehajtó hatalom egy háromtagú államelnökség kezében összpontosul, melyet mindenik népcsoport közvetlenül választ meg. Hivatali idejük alatt nyolchavonta rotációs rendszerben váltják egymást. Fontosabb hatáskörei:²²

- az ország külpolitikájának irányítása
- a nagykövetek és a nemzetközi képviselők kijelölése
- végrehajtja a parlament döntéseit
- továbbá kijelöli a Minisztertanács elnökét is

A Minisztertanács elnöke a miniszterelnök, akit a képviselőház választ meg. Ő nevezi ki a végrehajtó hatalom többi tagját, a külügy- és a külkereskedelmi minisztert is (V. cikkely, 4-es bekezdés).

Mind az elnökség, mind pedig a parlament egy sor vétójoggal rendelkezik. Ugyanis nagy egyetértés kell legyen a felek közt, hogy egyhangulag döntsenek. Ha például az

²² The General Framework Agreement, 4. Melléklet, V-ös cikkely, 3-as bekezdés

elnökségben egy olyan döntés születik amelyet csak a két elnök támogat, az „alulmaradt” elnök a megfelelő nemzetiség parlamentjében előterjeszheti tervezetét, és ha ezt egy kétharmados többséggel, elfogadják akkor az elnökség döntése hatályát veszti.²³

Az ország alkotmánybíróságának érdekessége nemcsak abban rejlik, hogy mindenik nemzet 2-2 taggal képviselteti magát, hanem abban hogy helyet kap benne 3 bíró akit az Európai Emberjogi Bíróság jelöl ki (VI. cikk). Feladata a törvények alkotmányosságának felülvizsgálata, illetve az entitások közti alkotmányossági kérdések megoldása. A nemzetközi közösségek a katonai és rendőri alakulatok mellett a főmegbizott személyében intézményesülnek. Az ő hatáskörét a Keretmegállapodás 10-es számú melléklete szabályozza. Ő felelős a daytoni szerződés polgári vonatkozásainak a végrehajtásáért. Segíti a pártok közötti hatalommegosztást és őt illeti az utolsó szó az alkotmány szövegének értelmezésében. 1997 óta hatásköre tovább bővült, ugyanis törvényeket és határozatokat is kibocsáthat, az egyes parlamentek tiltakozásának ellenére. Azokat a törvényeket amelyek nem egyeztethetőek össze a daytoni szerződéssel, azokat hatályon kívül helyezheti.²⁴

Láthatjuk tehát, az itt bemutatott intézményi leírás alapján, hogy a nemzetközi rendezés milyen lehetőségeket nyújt, illetve milyen akadályokat gördít az ország működése elé. Az is nyilvánvaló tehát, hogy ezzel a rendkívül bonyolult intézményrendszerrel (saját számítások szerint 13 parlament és ugyanannyi miniszterelnök, több száz képviselő) részben sikerült lecsökkenteni egy esetleges jövőbeni konfliktus kitörésének lehetőségét, noha a nemzetiségek közötti ellentéteket végérvényesen nem lehet megszüntetni. Így Dayton, a nagyon sok kritika ellenére sikeres kísérletnek bizonyult az Észak-Írország-i és cipruszi megoldások mellett. Ez azonban még nem nyugtatja meg a nemzetközi közösségek másik részét. Ők ugyanis egy, meg ennél is stabilabb Balkáni térséget szeretnének, a szó szoros értelmében egy európaibb Bosznia-Hercegovinát.

Ahhoz hogy ez megvalósítható legyen, módosítani kell az ország intézményrendszerének struktúráját, s egyre kevésbé kellene beavatkozni a kormányzás és a békefenntartás területén (amint azt láthattuk, a katonai és rendőri alakulatoknál ez már megtörtént), oly módon, hogy az ország intézményrendszere képes legyen az innovációra.

²³ 5-ös cikkely, 2/d paragrafus.

²⁴ Schneckener, Ulrich: *Auswege aus dem Bürgerkrieg*. Surkapf Verlag, Frankfurt am Main, Erste Auflage 2002. Itt megemlíti továbbá, hogy azokat a politikusokat és köztisztviselőket, akik súlyosan megsértik a daytoni szerződésben vállaltakat, eltávolíthatja hivatalukból.

Az intézményi innováció kifejezés alatt azt értem, hogy az ország intézményrendszere képes az állandó illetve fokozatos megújulásra. Ez persze megköveteli azt, hogy olyan jogszabályokat, törvényeket hozzanak létre, amelyekben az entitások is egyetértenek és megfelel nemcsak az európai normáknak, hanem a modern globalizálódó világ kihívásainak is. Ebben segíthet egy alkotmánymódosítás, melyben növelni kellene a központi hatalom hatásköreit a két entitással szemben, de úgy, hogy a decentralizáció elve se sérüljön. Ugyanígy a főmegbizott intézményét is fokozatosan felszámolni, mert láthatjuk, hogy személye a központi kormányzat mellett milyen jelentős. Át kellene alakítani illetve megreformálni a már meglévő miniszteri tárcákat, hogy a különböző szakpolitikákban a kormány működése is sikeresebb legyen. Olyan gazdasági és szociális politikát kellene folytatni, mely tartós fejlődést biztosít és amely elvezet a jóléti állam kialakulásához.

A szintek elemzése

A különböző elmzési szintek elkülönítésekor az ország közigazgatási rendszere szolgált alapul. Ehhez, mivel a térségben jelen levő nemzetközi befolyás is nagyon nagy, még egy harmadik, nemzetközi szintet is hozzávettem.

A daytoni rendezés egy olyan államszerkezetet hozott létre, amely az általam felosztott szinteken kisebb-nagyobb stabilitást tud biztosítani. Közigazgatásával kapcsolatban, amelyet most nem elemzek, csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy kezdve a kantonális szinttől egészen az országos szintig, az országra nézve negatív hatással bír, ugyanis intézményrendszere, mivel nagyon felaprózott, nagyon sok pénzt felemészt (az egy főre eső GDP értéke alig haladja meg a 3200 \$-t, tehát még Romániai viszonyokhoz képest is érezhető a különbség), s a nyugati segélyek nagysága is egyre csökken.

A kantonális felosztás eredményességét nem vitatom, ugyanis ez lett a „kibékítés” legalsó szintje és azt mondhatjuk-akár történelmi példákkal alátámasztva (mint ahogy Svájc is), hogy eredményes. Az így létrejövő területek népességének homogenitása nagyfokú stabilitást mutat, mert köztudott, hogy a homogén társadalmak könnyebben szervezhetők, irányíthatók, főleg ha saját intézményrendszerrel, parlamenti képvisellel rendelkeznek, s fragmentáltságuk-nyelvi és vallási különbségeik-nem okoznak

kibékíthetetlen konfliktusokat. Az viszont tény, hogy az így létrejött közösségek identitástudata megerősödik, egyre inkább elhatárolják magukat a „másiktól”. Az, hogy ez milyen következményekhez vezet, azt még nem lehet tudni de annyi bizonyos hogy ez országos szinten nyilvánvánul meg. Itt ugyanis, azok a közösségek amelyek konfliktusban álltak egymással, a daytoni egyezmény elválasztott, külön illetve egy közös országrészbe kerültek és ezáltal magukat egyre inkább függetlennek gondolják. Fennáll tehát annak a veszélye, hogy ha nem lesz a központi kormányzatnak az az összetartó ereje, hogy az entitásokat egyben tartsa, akkor megtörténhet az is hogy függetlenek lesznek vagy egy másik államhoz csatlakoznak (a történelmi Nagy-Szerbia vagy Nagy-Albánia álma), noha ezt az alkotmány tiltja. Erre azonban nagy esélyt nem látok, viszont az sem elképzelhetetlen, hogy majd sok idő elteltével ezek az entitások tagköztársaságokká váljanak, és mint olyanok, követeljék függetlenségük elismerését.

Nemzetközi szinten, mint már az fentebb említettem, nemcsak Bosznia hanem az egész térség stabilitásának megőrzése a cél. Ez a válság rendezésekor meg is valósult, ugyanis a legtöbb nemzetközi szervezet részt vett a térség újjáalakításában. Juhász József szerint maga a szerződés mely az államépítési folyamatot indította el, nem eredményezett sikeres nemzetépítést²⁵, s ilyen rövid idő alatt ez nem is megvalósítható, gondoljunk csak arra, hogy a francia nemzetépítés is milyen hosszú folyamat eredményeként zárult le. Mások, mint Stéphane Pierré-Caps, ezt a megállapítást azzal egészítik ki, hogy Bosznia-Hercegovina, mint szuverén állam egyfajta kitaláció, nem több, mint üres kagyló, hiszen nem áll mögötte démosz²⁶. És ez tényleg így van: nincs egységes bosznia-hercegovinai nép, mely úgy viszonyulna országához, mintha sajátja lenne. A népcsoportok csak saját entitásukat (értsd országrész), érzik sajátjuknak, magukénak.

Következtetésként a szintek elemzéséből azt vonhatjuk le, hogy Bosznia-Hercegovina ahhoz, hogy megőrizze jelenlegi stabilitását, a szintek összjátéka szükséges, melyet egyetlen cél, a nemzetépítés célja kell hogy vezessen. Csak egy sikeres nemzetépítést követhet valódi önállósodás. Ez majd megnyitja az utat az integráció és az európaivá válás felé.

²⁵ Juhász József: Államépítés Bosznia-Hercegovinában. In: Marton Péter (szerk): Államok és államkudarcok.

²⁶ Hámori Gergely idézi Stéphane Pierré-Capsot a Maratoni közvetítés c. tanulmányában. Magyar Tudomány 2002\2 144 o.

Konzociációs kísérlet

John McGarry és Brandan O'Leary szerzőpáros a 90-es években egy olyan könyvet jelentettek meg, amelyben megpróbálják a világban felszínre törő etnikai konfliktusok kezelési módozatait feltárni.²⁷ Itt megemlítik a Lijphart által kidolgozott konzociációs modellt is. A továbbiakban ezt vizsgálom meg egy kicsit tüzetesebben, hogy beszélhetünk-e Bosznia-Hercegovinában konzociációs demokráciáról és ha igen, akkor ez mennyiben járul hozzá a térség stabilizálódásának elősegítéséhez.²⁸

A konzociációs demokrácia alatt ebben az esetben a konszenzusos demokrácia egy sajátos esetét értjük, amely a többnemzetiségű közösségek helyzetére vonatkozik, akik egy országban vagy egy régióban, két vagy több relatív nagyságú népcsoportot alkotnak és megosztják a politikai hatalmat (Schneckener:237). Ennek keretfeltételei, melyek Bosznia-Hercegovinára is relevánsak, megemlíthetjük a különböző csoportok azonos gazdasági-társadalmi helyzetét, az ország kis területét, illetve a felek közötti kompromisszumkészséget, mely történelmi hagyományokra tekint vissza.

A konzociációs demokrácia Lijphart által ismertett elemei nagykoalíció, részarányos képviselet, csoport-autonómiák és kisebbségi vétó. Ezt egy táblázatban szeretném szemléltetni:

Nagykoalíció	Bosznia-Hercegovinában nincsen nagykoalíciós kormány. De vannak olyan magas tisztségű hivatalok, ahol mindhárom nemzetség képviselői helyet kapnak pl. elnökség, alkotmánybíróság.
--------------	--

²⁷ Salat Levente: Etnopolitika – A konfliktustól a méltányosságig. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001, 53. p. Az idézett szerzők munkája: The Politics of Ethnic Conflict Regulation. Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts. Routledge, London–New York, 1993.

²⁸ Az elemzés alapjául szolgáló mű: Schneckener: i.m. és Szász Alpár Zoltán: Összehasonlító politológia-Egyetemi kurzusvázlat (kézirat).

Részarányos képviselet	Az ország Képviselőházának és a Népek Házának egyharmadát a Szerb Köztársaságban kétharmadát a Bosznia-Hercegovinai Föderációban választják.
Kisebbségi vétó	A nemzetségek elnökeinek és parlamenti képviselőinek vétójoga.
Csoport-autonómiák	Az ország két entitásból áll: Szerb Köztársaság és Bosznia-Hercegovinai Föderáció, mely 10 kantonra van felosztva.

Forrás: vö. Schneckener, 2002, 298-299 p.

Miként a fenti táblázatból kitűnik, Bosznia-Hercegovinában a konszociációs demokrácia elemei mind fellelhetők.

Noha *nagykoalíció*ról abban az értelemben, amelyet a nemzetségek pártjai alkotnak, nem beszélhetünk (ez csak az első szabad választásokon 1990-ben alakult meg, a bosnyák, szerb és horvát pártok vezetésével²⁹), léteznek olyan magas szintű hivatalok, ahol mindhárom nemzet képviselteti magát. Ilyen a háromtagú elnökség³⁰ (mindenik nemzet egy elnököt választ meg). Ezenkívül az ország miniszterei és az alkotmánybíróság tagjai is, akiknek egyharmadát a Szerb Köztársaság, kétharmadát pedig a Föderáció választja meg.

A *részarányos képviselet* nemcsak az ország kormánytagjainak, képviselőinek megválasztásakor válósul meg, mint ahogy azt intézményrendszer bemutatásakor bővebben tárgyaltam, hanem a külképviselet kinevezésében is (itt is az egyharmad-kétharmad elv érvényesül).

A *vétójog*nak Bosznia-Hercegovinában két formája van: az intézményrendszernél bemutatott elnöki vétó és a parlamenti vétó. A parlamenti vétó alapja az, hogy bármelyik népcsoport megakadályozhatja azon döntés megszületését, amelyet ő számára nézvést hátrányosnak tekint, ugyanis a törvényhozásban ahhoz, hogy döntsenek, mindkét ház képviselőinek többsége egyet kell értsen. Ez megköveteli azt, hogy a Népek Házából

²⁹ A koalícióra lépett pártok a Demokratikus Akciópárt (DAP), az Szerb Demokrata Párt (SZDP) és a Horvát Demokratikus Közösségek (HDZ).

³⁰ A jelenlegi elnökség: Haris Silajdzic, Nebojsa Radmanovic, Zeljko Komšic.

legalább 9 (három-három mindenik népcsoportból), és a Képviselőházban pedig a képviselők többsége jelen legyen. A határozatokat egyszerű többséggel fogadják el oly módon, hogy mindegyik entitás területéről származó képviselők legalább egyharmada jelen kell legyen. Ha nincs meg az ehhez szükséges arány, akkor mindenik ház elnöke köteles az egyes kamarákat arra készíteni, hogy három napon belül a szükséges változtatásokkal előterjessze az új tervezetet. Ezt a tervezetet egyszerű többséggel fogadják el oly módon, hogy a mellette szavazók kétharmada nem lehet abból az entitásból³¹. Így tehát az entitások képviselői vétójoggal rendelkeznek, ha kevesebb mint egyharmada szavaz rá egy határozatra vagy éppen kétharmada utasítja el azt.³²

Bosznia-Hercegovina föderális berendezkedése eleve biztosítja a kisebbségek, jelen esetben a népcsoportok területelvű *autonómiáját*, melyet alkotmányos garanciának is tekinthetünk. Ennél azonban még jóval tovább megy, és míg a Szerb Köztársaság egységes állam, addig a bosnyák-horvát rész 10 kantonra van felosztva³³, melyből 5 bosnyák, 3 horvát és 2 vegyes. Ezek rendelkeznek saját parlamenttel, kormánnyal és miniszterekkel is. Ebből a felosztásból kitűnik, hogy a Bosznia-Hercegoviában elő három nagy népcsoport elég széleskörű autonómiával rendelkezik, kezdve az államigazgatástól egészen a helyi öngazgatásig.

Következtetésként, rövid fejtegetésemből levonhatjuk, hogy Bosznia-Hercegovinában létezik a Lijphart-i értelemben vett konzociációs demokrácia és ez a meglévő szintek mellett, nagyfokú stabilitást biztosít. Ez persze hosszútávon csak akkor fog működni, ha mindegyik népcsoportnak érdeke marad ezen elméleti, de a gyakorlatban is bevált modell fenntartása.

Ha viszont a népcsoportok érdeke megváltozik és titokban saját nemzetállamról gondolkodnak-én emellett foglalok állást-, akkor teljesen megváltozik Bosznia-Hercegovina helyzete, főleg ha a nemzetközi felügyelet is megszűnik a térségben. Ugyanis nincs egységes nemzet csak több államalkotó nép, melyek között nagyok az ellentétek s ez pedig az ország szétválásához fog vezetni, s ezáltal átalakul a Balkán geopolitikai térképe is. A szerbek kultúrájuknak megfelelően Szerbiához fognak csatlakozni, a horvátok pedig Horvátországhoz. A központi térségben levő bosnyákok pedig megalakítják Európa újabb muszlim országát.

³¹ Az alkotmány 4-es cikkelyének 3/d paragrafusosa

³² lásd Schneckener: i.m. 295 p.

³³ Ezt bővebben az intézményrendszer bemutatásakor tárgyaltam

Következtetések

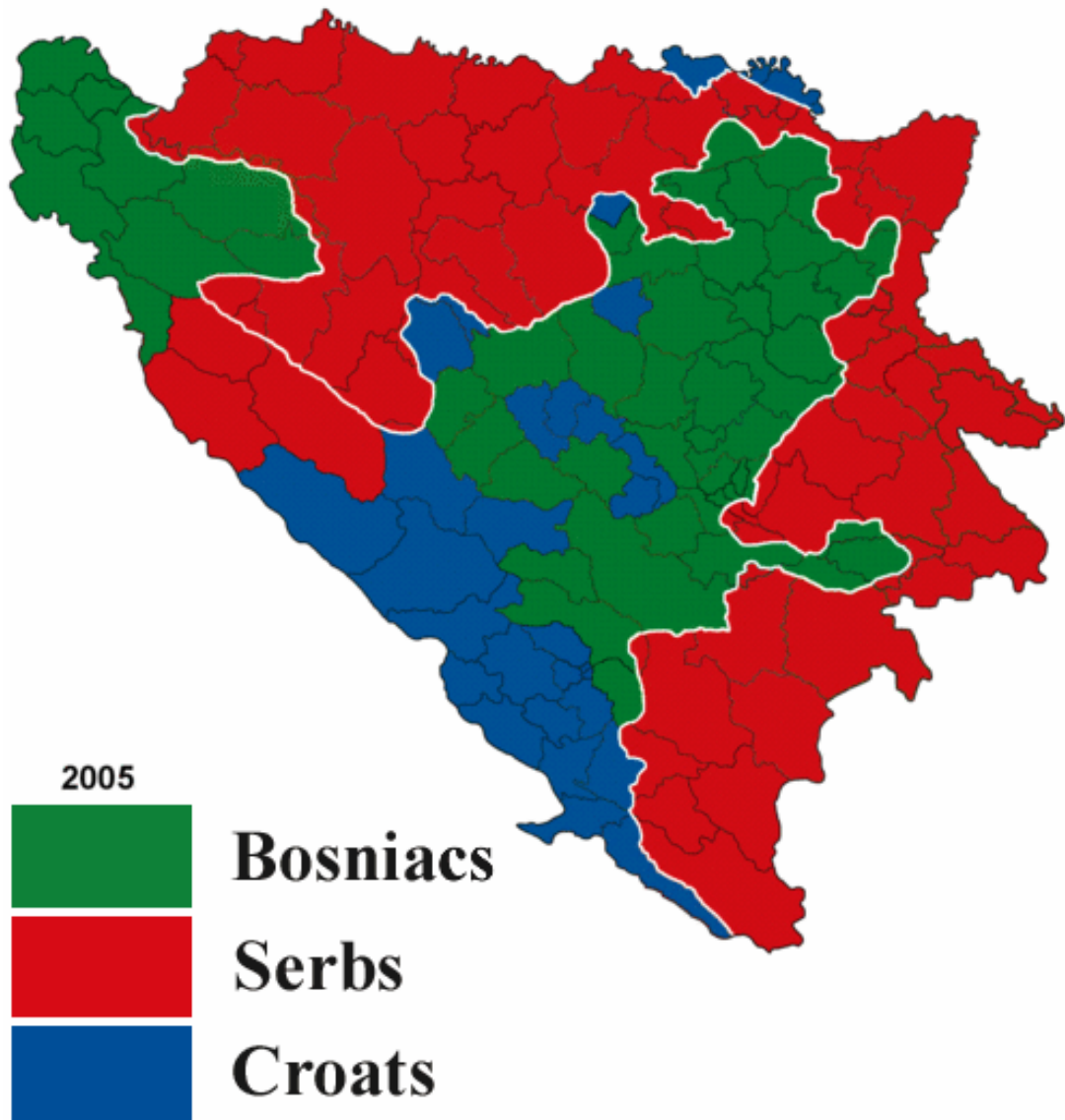
Összegezve elmondhatjuk, hogy tanulmányom első részében feltártam a boszniai konfliktus okait, kezdve a nemzetközi politika helyzetétől, egészen az egyes nemzetiségek kulturáinak szintjéig. Ezáltal jutottam arra a következtetésre, hogy noha külsőleg egy véres polgárháborúnak látszott, ennél jóval többről van szó. A háború alatt a népcsoportok olyan fragmentáltsága tört felszínre, mely több volt mint lázadás a „jugoszlávizmus” ellen. Ebben látom a probléma összetettségét, differenciáltságát. Ezt kutatva fogalmazódtak meg bennem azok a kérdések, amelyekre munkám során válaszoltam. Ezáltal jutottam arra a következtetésre, hogy noha már voltak kidolgozott megoldások a boszniai válsághoz hasonló konfliktusok kezelésére, ezek gyakorlatban ültetése mindig más képet mutatott. Arra kell rájöttünk, hogy minden ilyen konfliktus szerkezete egyedi, és ha alkalmaznak is hasonló megoldásokat, azt nagy körültekintéssel kell gyakorlatba ültetni, mert mindig más lesz a reakció, az elért eredmény, főleg ha egy olyan térséggel foglalkozunk mint a Balkán.

Az elemzett szintek vagy a konzociációs kísérlet is arra irányult, hogy bebizonyítsam: Bosznia-Hercegovina túl van a sikeres országépítésen, de ahhoz hogy egységes nemzetté váljon, arra még sokat kell várnunk. Az igaz, hogy a daytoni szerződés létrehozott egy államszerkezetet, de ezt kritikusan kell szemlélni, mert ugyan megteremtette a három népcsoport egymásmellett-élés alternatíváját, de manapság egyre jobban gátolja az ország modernizálását. Ezért nem tudok eltekinteni Dayton revíziója mellett, amelyet a nemzetközi közösségek is sürgetnek és előbb-utóbb lépniük kell ennek érdekében.

Jugoszlávia tagköztársaságai és népcsoportjai

Ethnic composition in BiH

Bibliográfia:

Altermatt, Urs: A szarajevói jelzõtűz. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Huntington, Samuel P. : A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa könyvkiadó, Budapest, 2001.

Juhász József: Államépítés Bosznia-Hercegovinában. In: Marton Péter (szerk): Államok és államkudarcok.

http://www.kulugyiintezet.hu/kulpol/kutatas/bukott/TLI_KTK_%C3%81llamok%C3%89s%C3%81llamkudarcok.pdf, letöltve 2008. május 4-én

Kardos József- Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerk. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Lovas István: Népirtások a huszadik században. Kairosz kiadó, 2001.

Salat Levente: Etnopolitika – A konfliktustól a méltányosságig. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001.

Schneckener, Ulrich: Auswege aus dem Bürgerkrieg. Surkapf Verlag, Frankfurt am Main, Erste Auflage 2002.

Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata– http://kvt99.lib.uni-iskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=223&file=de_1366.pdf, letöltve 2008. ápr. 25-én

Tóth Sándor: A nemzet európai modelljéről. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1993.

Van Hamersveld, Marcel – Klinkhammer, Michiel: Könyörtelen messianizmus-A kommunizmus követői és áldozatai. Kairosz Kiadó, Győr,

A Magyar Honvédelmi Minisztérium honlapja: <http://www.hm.gov.hu/index.php>, letöltve 2008. április 29-én

Bíró Gáspár: A nemzetközi kisebbségvédelem legújabb fejleményei.– www.regiofolyoirat.hu/-newspaper/1993/1/03%20Biro_Gaspar.doc, letöltve 2008. április 27-én

Csizmazia Gábor: A délszláv háború - Jugoszlávia felbomlása, <http://mjj.hu/Delszlav%20haboru.htm>, letöltve 2008. április 27-én

Farkas Tímea: A nemzetté válás problémája Bosznia-Hercegovinában a 20. században. Kard és toll. 2006/2, 43. p. – <http://www.honvedelem.hu/files/9/8571/034-046.pdf>, letöltve 2008. április 25-én

Hámori Gergely: Maratoni közvetítés-Forgatókönyvek Bosznia-Hercegovina helyzetének rendezésére. Magyar Tudomány, 2002/2, 144. p. <http://www.matud.iif.hu/02feb/hamori.html>, letöltve 2008. május 3-án

The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Hercegovina, http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=367, letöltve 2008. május 6-án